

5.9.6 (10 02 22) ЯЗЫКИ НАРОДОВ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН (ИРАНСКИЕ ЯЗЫКИ)
5.9.6 ЗАБОНҲОИ ХАЛҚҲОИ МАМОЛИКИ ХОРИҶӢ (ЗАБОНҲОИ ЭРОНӢ)
5.9.6 LANGUAGES OF THE PEOPLES OF FOREIGN COUNTRIES (IRANIAN LANGUAGES)

УДК: 811.21\ 22-3+82

DOI 10.24412/3005-849X-2024-2-95-102

- РОЧЕЪ БА БАЪЗЕ** *Мавлонзода Шухрат Мавлон, н.и. филол,*
ВИЖАГИҲОИ ҲУНАРИ *докторанти кафедраи забони адабии муосири*
НОМАНИГОРИИ *тоҷикии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,*
САДРИДДИН АЙНӢ *(Душанбе, Тоҷикистон)*
- О НЕКОТОРЫХ** *Мавлонзода Шухрат Мавлон, канд. филол.н.,*
ОСОБЕННОСТЯХ *докторант каф. современного таджикского*
ЭПИСТОЛЯРНОГО НАСЛЕДИЯ *литературного языка Таджикского национального*
САДРИДДИНА АЙНИ *университета (Душанбе, Таджикистан)*
- ON SOME PECULIARITIES** *Mavlonzoda Shukhrat Mavlon, candidate of*
OF SADRIDDIN AYNI'S *philology, the doctorant in the department of modern*
EPISTOLARY SKILL *Tajik literary language, Tajik National University,*
(Dushanbe, Tajikistan). e-mail: shuhrat_b@mail.ru

Баъзе вижагиҳои номаҳои устод Айнӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Зикр шудааст, ки то ҳол бештар ҷанбаҳои адабиётшиносии ҷунари номанигории устод Айнӣ ба риштаи таҳлил кашида шудаанд, вале хусусиятҳои лингвистии номаҳои устод Айнӣ аз мадди назари олимони дур мондаанд. Дар асоси таҳлили номаҳои устод хулоса шудааст, ки дар номаҳои Айнӣ воҳидҳо ё воситаҳои забонӣ, ба ғайр аз вазифаи коммуникативӣ, инчунин вазифаи эстетикиро низ ифода кардаанд. Ҳунари номанигории устод Айнӣ дар асоси вижагиҳои забонӣ ба ду давра ҷудо карда шудааст: номаҳои, ки устод Айнӣ дар «Таҳзиб-ус-сибён» овардааст; номаҳои, ки устод ба адибон, шоғирдон, ёру дӯстон ва фарзандон навиштааст. Аз ҷиҳати истифодаи воҳидҳои забонӣ матни номаҳои давраи якум аз номаҳои давраи дуюм тафовут дорад. Аз ҷумла дар номаҳои давраи якум калимаҳои иқтибосии арабӣ бештар дида мешавад. Дар номаҳои давраи дуюм бошад, дар баробари калимаҳои иқтибосии арабӣ бештар вомвожаҳои иқтибосии русию байналмилалӣ бештар ба назар мерасад.

Калидвожаҳо: *Садриддин Айнӣ, номанигорӣ, сабки номаҳо воҳиди забон, “Таҳзиб-ус-сибён” вазифаи эстетикии номаҳо, вомвожаҳо*

Рассмотрены некоторые особенности писем Садриддина Айни. Отмечается, что на сегодняшний день эпистолярное наследие Айни больше изучено в литературоведческом плане, но его лингвистические особенности остались вне поле зрения исследователей. Анализ писем основоположника современной таджикской литературы показал, что в письмах С. Айни языковые единицы или средства, помимо коммуникативной функции, выполняют также эстетическую функцию. Стиль эпистолярного наследия Садриддина Айни по языковым особенностям разделен на два периода: 1) письма, приведенные С. Айни в книге «Тахзиб-ус-сибён»; 2) письма, которые Айни писал писателям, ученикам, друзьям и своим детям. По применению языковых единиц тексты писем первого периода отличаются от текстов второго периода. Так, если в письмах первого периода встречается больше арабских заимствований, то в письмах второго периода используются также русско-интернациональные слова.

Ключевые слова: Садриддин Айни, эпистолярное наследие, стиль писем, языковые единицы, «Тажиб-ас-сибьян», эстетическая функция, заимствованные слова

The article dwells on some features of Sadriddin Ayni's letters. It is noted that today Ayni's epistolary heritage has been studied more in literary terms, but its linguistic features have remained outside the field of view of researchers. An analysis of the letters of the founder of modern Tajik literature showed that in the letters of S. Ayni, linguistic units or means, in addition to the communicative function, also perform an aesthetic function. The style of the epistolary heritage of Sadriddin Ayni is divided into two periods according to linguistic features: 1) letters given by S. Ayni in the book "Tahzib-us-sibyan"; 2) letters that Ayni wrote to writers, students, friends and his children. In terms of the use of linguistic units, the texts of letters of the first period differ from the texts of the second period. So, if in the letters of the first period there are more Arabic borrowings, then in the letters of the second period Russian-international words are also used.

Key words: Sadriddin Ayni, epistolary heritage, letter style, language unit, "Tahsib-as-sibyan", aesthetic function, -Russian-international words

Нома ва номанигорӣ дар рушд ва инкишофи таърихи илму фарҳанги тоҷикон нақши босазо гузоштааст. Ба воситаи номаҳо мо аз рушд ва инкишофи илму маданият ва фарҳанги бойи тоҷикон, инчунин аз рӯзгори гузаштагони хеш огоҳ мешавем. Номаҳо, ки аз гузаштагони бузурги мо боқӣ мондаанд, аз чихати мазмуну мухтаво, фасоҳат, хусни баён, одобу ахлоқ, илму таърих бой буда, имрӯз низ сармашки зиндагии ҳар яки мо мебошанд [8,36].

Дар илми суҳаншиносӣ ҳунари номанигории адибони классики муосир бештар аз тарафи адабиётшиносон мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст. Доир ба забони номаҳои адибон ҷо-ҷо дар пажӯҳиши адабиётшиносон ишораҳо рафтаанду ҳалос. Ҳол он ки забони нома аз чихати таркиби луғавӣ ва ҳам аз чихати дастурӣ аз матнҳои дигар тафовут дорад. Бинобар ин пажӯҳиши лингвистии номаҳо барои муайян кардани даврабандии забон ва таркиби луғавии давраи муайяни забон маводи фаровон медиҳад.

Номанигорӣ дар эҷодиёти Қаҳрамони Тоҷикистон, устод Садриддин Айни яке аз бахшҳои муҳими қори эҷодӣ ба шумор рафта, мавзӯҳои мухталифро дар бар мегирад.

Доир ба ҳунари номанигории устод Айни муҳаққиқон фикру андешаашонро баён кардаанд. Аммо ҳанӯз масъалаи ҳунари номанигории устод Айни мавриди таҳқиқи алоҳида қарор нагирифтааст. Бештари асару мақолаҳо, ки ба ҳунари номанигории устод Айни бахшида шудаанд, паҳлуҳои адабиётшиносии номаҳоро баррасӣ кардаанд. Мо дар мақолаи мазкур дар асоси маводи номаҳо баъзе аз вижаҳои забонии ҳунари номанигории устод Айниро мавриди пажӯҳиш қарор додем.

Муҳаққиқ Аслонова Н. дар хусуси жанри нома дар эҷодиёти устод Айни чунин андешароӣ кардааст: “Жанри нома дар эҷодиёти С. Айни дар баёни сохтани андешаҳои адаби-эстетикӣ, таърихӣ, забоншиносӣ, иҷтимоӣ ва ғайра масъалаҳои бадардхӯри касби нависандагӣ хеле босамар истифода мешавад [3, 249].

Ҳаминро бояд қайд намоем, ки насрнависии устод Айни аз навиштани номаҳо оғоз шудааст.

Устод Айни дар номаҳо асару мақолаҳои адибону суҳаншиносонро муфассал мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, барои мукамал шудани онҳо пешниҳодҳои ҷолиб кардааст. Маҳз ҳамин муфассалии номаҳо буд, ки баъзеи онҳо дар шакли мақола ё дастур то ҳол раҳномии адибону суҳаншиносон аст.

Адабиётшинос Анзурати Маликзода дар хусуси номанигории устод чунин андешароӣ кардааст: «Аз нависандагону андешамандони ҳамзамонаш устод Айни бештар аз дигарон

ба жанри номанигорӣ таваччуҳи фавкулода зохир намудааст, ки мукотибаҳои зиёди аз ӯ меросмонда инро ба субот мерасонанд. Гоҳе дар як моҳ устод Айнӣ ба шахсиятҳои маъруфи замон, мисли устод Лоҳутиву Миршакар, Турсунзодаву Пирмуҳаммадзода ва дигарон бештар аз 4-5 номаи муфассалу фарогири дорои масоили муҳимму гуногуни адабӣ-фарҳангӣ навиштааст, ки ин ҳолат баёнгари соҳиби нерӯи пурқуввати эҷодӣ будану нисбат ба масъалаҳои мубрами замон ва илму фарҳанг лаҳзае бетафовут набудани ӯст. Аз тарафи дигар, бо нома ҷавоб гуфтан ба масоили гуногуни замон барои устод Айнӣ роҳи осон ва фаврии боз кардани гиреҳҳои мавҷудаи ҷомеа ба шумор меомадааст» [6, 140].

Аз пажӯҳишҳо анҷомшуда маълум гашт, ки доир ба ҳунари номанигории устод Айнӣ аввалин маротиба Садри Зиё баҳои баланд дода чунин гуфтааст: “Ман дар “Тазкор” шуморо дар назм муктадир, аммо дар наср чандон қувват надорад, гуфта будам. Маълум шуд, ки хато карда будаам. Шумо чи дар назм ва чи дар наср муктадир ҳастед” [11, 86].

Сабаби ба маҳорати насрнигории устод Айнӣ баҳои баланд додани Садри Зиё чунин аст: Устод Айнӣ соли 1912 бо даъвати Шарифҷон Маҳдум ба Қаршӣ меравад. Қозӣ дар як ҳавлии танг зиндагӣ мекард ва мурофия мешунид. Ҳавлӣ ба қадре танг буд, ки ба мирзои қозӣ ҳам ҷойи истиқомат набуд. Котиби қозӣ Мирзоаҳмад аз ноилоҷӣ дар сари роҳи бозор дар дӯконе зиндагӣ карда, хуччатҳо ва мукотибаҳои қозиро ҳам дар он ҷо менавишт.

Рӯзона, ки қозӣ ба кор машғул буд, Айнӣ дар ин ҷо пеши мирзо нишаста равандаву ояндагонро тамошо мекард.

Боре Мирзоаҳмад аз назди қозӣ ғамгину парешонхотир баргашта омад. Маълум шуд, ки бародари қозӣ Шарифҷон аз Бухоро мактубе фиристода, дар он ба дунё омадани фарзанди нави худ ва чанде қабл вафот кардани як фарзандашро ба бародараш хабар додааст. Қозӣ ба ҳамин мактуб ҷавоб навиштанро ба котиб супоридааст. Мирзоаҳмад соҳиби хати хеле хуб буда, дар таҳрири мукотиботи расмӣ омил бошад ҳам, навиштани чунин мактубе, ки ба Шарифҷон маҳдум писанд ояд, аз қудрати вай хориҷ буд. Дар ин мактуб ҳам табрик ва ҳам таъзияро бо ҳам тавофуқ додан лозим меомад, ки ин, албатта, кори осон набуд.

Мирзоаҳмад мактуб дар даст ҳайрон ноумед меистод.....

Айнӣ ба вай гуфт: –Агар ҷавоби мактубро ман навишта диҳам, ба ман чӣ медиҳӣ?

Мирзоаҳмад ба шарт ба қозӣ маъқул шудани ҷавоб ҳар чиз ки Айнӣ хоҳад додани шуд.

Ҳалли мушкиле, ки мирзоро саҳт ба талваса андохта буд, ба Айнӣ чандон мушкिल нашуд. Ӯ шоир буд ва шоирон барои ин гуна матлабҳо воситаҳои тасвирие захира доранд, ки зиддиятҳои аз ин ҳам зиёдтарро фаро гирифта метавонад.

Айнӣ фарзандҳоро бо ниҳолҳои бехҷаст (ниҳоле, ки аз решаи дарахт мебарояд–М.Ш.) ташбеҳ кард. Агар як ниҳоли бехҷаст бурида шавад, ниҳоли дигаре, ки дар паҳлуи он рӯйидааст, қувват гирифта, зудтар нашъунамо меёбад. Қонуни табиат ҳамин аст. Ҳарчанд вафоти фарзанд ҷойи афсус аст, вале ин сазовори табрик аст, ки шумо ба ҷои як фарзанди нотавону бемор ба як фарзанди солими ба саҳтиҳои зиндагӣ устуворе ёфтаед.

Шарифҷон маҳдум яке аз бехтарин услубшиносони Бухоро ба шумор мерафт. Ӯ дарҳол фаҳмида буд, ки таҳрири чунин мактуб кори қалами Мирзоаҳмад нест ва дар гирду пеш ҳам каси дигаре, ки чунин ташбеҳе офарида тавонад, намедонист.

.... Бечо нагуфтаанд, ки ҳилагарӣ – ақли аҳмақон аст. Ман аз беиктидории вай безор шуда, дар воқеъ аз вай халос шудан мехостам, лекин ӯро наҷот додед, –гуфт Шарифҷон маҳдум. Ва аз ҷояш хеста аз бухча як ҷомаи нав бароварда ба Айнӣ пӯшонд, ки камаш панҷоҳ танга меистод ва аз киссааш сад танга (15 сӯм) пули нақд бароварда, ба пеши вай гузошт.

Ин аввалин ҳаққи қалам буд, ки Айнӣ мегирифт. Аҷибаш дар ин ҷост, ки ӯ ин музди қалам-гонорарро на барои шеър, ки дар он маҳорат ва шухрат пайдо карда буд, балки барои наср гирифта буд [11, 85-86].

Гуфтан ба маврид аст, ки номанигорӣ дар он давра рушд карда буд, аммо услуби номанигорӣ аз услуби номанигории муосир тафовут дошт. Чунонки муҳаққиқон – Р.Фиш ва Р. Ҳошим зикр кардаанд: “Иншо-мукотиба яке аз жанрҳои маълум ва маъмули насри онрӯзаи тоҷик буд. Лекин иншонависон бо ҷумла ё ибораҳои возеъ ба таври мухтасар ба баён кардани матлаб ва тасвир намудани ҳодиса кӯшиш накарда, балки баръакс бо ҷумлаҳои печ дар печ, сачъ ва қофиядор ифода кардани одитарин мазмунҳоро хунари олии иншонависӣ мешумурданд. Расидан ба маъноӣ чунин матнҳо, кушодани ин ҷумлаҳои бештар муаммоомез ба ҳар кас ба осонӣ муяссар намешуд. Барои ин мутолиаи зиёд, дониستاني забонҳои тоҷикӣ ва арабӣ, бо маҷозу истиора ифода карда тавонистани матлаб лозим буд” [11, 86].

Натиҷаи пажӯҳиш нишон дод, ки устод Айнӣ дар мактуб навиштан, хусусан, ҷавоб гардонидан ба мактубҳои ниҳоят ба интизом ва дақиқ будааст. Қиддияти одамонро бо дақиққориашон дар як қор месанчидааст. Ҳар як мактуби ҷавобиаш, албатта, бо ҷумлаи «мактуби дар фалон рӯз, фалон моҳ навиштаатон дар фалон рӯз расид», сар мешавад. Баъзан, ҳатто таърихи навишта шудан ва қай ба почта супурда шудани мактуби ба худаш фиристодашударо аз рӯйи муҳри почта санчида, қайд мекард. Агар байни навишта шудан ва ба почта супоридани мактуб фосила зиёд бошад, албатта, дар мактуби ҷавобиаш аз қайд кардани он ибто намекард. Баъзан, ин қайдҳо хеле маломатомез ифода меёфтанд.

Як мактуби ҷавобиаш ба яке аз дӯстони наздиқаш чунин сар мешавад: «Мактуби 7-уми апрел навиштаатон 22 моҳи мазкур расид. Сабаб ин, хато будани адрес аст, ки се пункти почтара сайр карда, баъд аз он ба хонаи ман омадааст. Ин ҳол аз муҳрҳое, ки дар конверт зада шудаанд, маълум аст» [12, 215].

Дар охири аксари мактубҳои ӯ, ҳатман, унвони хонаашро қайд мекард.

Дар як мактубаш ба тарафи мукотиби худ навишта буд: «Дар мактубҳое, ки ба ман мекунед ё ин адреси маро дуруст ва пурра нависед ва ё ин ки қутоҳақак «Самарқанд, писатель Айнӣ» гӯед, дар он сурат хат беҳато мерасад. Аммо вақте ки дар конверт адрес хато равад, почта ба он адрес фиреб хӯрда, саргардон мешавад ва хат ҳам дер мемонад. Адреси пурраи ман ин аст...».

Бемасъулияти дар бисёр мавридҳо касро ба дурӯғгӯйӣ бурда мерасонад [12, 215].

Яке аз вижагиҳои мактубҳои шахсӣ дар он аст, ки дар вай бештар дуруду салом баррасӣ мешавад. Ин қолабро устод Айнӣ дар бештар вақт риоя накарда, яқбора ба сари мақсад меояд.

Роҷеъ ба ин вижагии номанигории устод Айнӣ Абдуссалом Дехотӣ чунин ибрози назар кардааст: «Вай (устод Айнӣ– М.Ш.) дар мактубот суҳанҳои тумтароқи барзиёд, аз қабилӣ «саломӣ муштоқона ва паёми билонихоя (аз ҳад зиёд-М.Ш.) аз ҷониби як қамина» ва ҳоказоро ниҳоят бад мидид ва бевосита аз айнӣ мақсад сар кардани суҳанро дӯст медошт, дар шарҳи матлаб, барои гирандаи ҷавоб ҳар қадар тафсил лозим бошад, дарег намедошт [5, 49].

Дар ҳақиқат, устод Айнӣ барои шарҳи матлаб муфассал фикрашро баён мекард. Чунончи, А. Дехотӣ қайд менамояд: «..... Пас ба мадади устод така карда, бо як мактуби тақрибан якунимсаҳифагӣ (ба андозаи саҳифаҳои машинка) ба ӯ (устод Айнӣ –М.Ш.) муроҷиат намуда, эзоҳи якҷанд байт ва таъбирро хоҳиш карда будам. Пас аз як ҳафта аз ӯ (устод Айнӣ–М.Ш.) ҷавоби муфассале гирифтам, ки он ба нуҳуним саҳифа, дар сатрҳои зич, бо хуруфоти арабӣ дастӣ навишта шуда буд» [5, 50].

Аз пажӯҳиши мо маълум шуд, ки дар мукотиботи устод Айнӣ бештар масъалаҳои забоншиносӣ, таърих ва тарзи навиштани асари бадеӣ дида мешавад. Муҳаққиқон дар номаҳои бештар аз устод Айнӣ доир ба масъалаҳои илмӣ маслиҳат мепурсиданд.

Ҳарчанд навиштани мактубҳои расмӣ қоидаю қонуни худро дорад, устод Айнӣ баъзан дар навиштани мактуб қоидаро риоя намекардааст. Дар ин хусус муҳаққиқ Брагинский

чунин гуфтааст: «А.А. Фрейман С. Айниро хеле дӯст медошт ва эҳтиром мекард. С. Айни дар навбати худ ба А.А. Фреймен эҳтироми зиёд дошт. С. Айни ба ман гуфт: – Шинед, ман телеграммаи табрикиро ба номи Фрейман мегӯям, шумо нависед.

Ман нишастам. Ӯ гуфт: Нависед «Ба Фреймани хеле муҳтарам». «Ман гуфтам дар адрес ин тавр наменависанд, дар адрес фақат «Ленинград, ба профессор Фрейман» навиштан лозим аст».

– Не гуфт ӯ, нависед, ба муҳтарам Фрейман.

Ман навиштам: Ленинград.

Университети Ленинград ба муҳтарам профессор Фрейман

С. Айни розӣ нашуд:

– Чӣ навиштед?

– Ба муҳтарам.

– Не, – «Ба хеле муҳтарам».

Ман гуфтам, ки «Соҳибэҳтиром» менависам.

– Не, не: «Хеле. Хеле бо эҳтиром» нависед, ду бор нависед, ки равшан гардад.

Ман ҳамин тавр ҳам навиштам.

Вай (устод Айни – Ш.М.) намехост, ки оҳанги телеграммаи ба забони русӣ навишташуда, монанди телеграммаҳои муқаррарии табрикӣ, расмӣ ва хушкӯ холи бошад. Вай (устод Айни – М.Ш.) тамоми муҳаббат ва эҳтироми худро ба одам ба таври табиӣ ва самимӣ ифода кардан мехост» [4, 176].

Дар номаҳои устод Айни воҳидҳо ё воситаҳои забон ба ғайр аз вазифаи коммуникативӣ инчунин вазифаи эстетикӣ низ иҷро кардаанд. Ногуфта намонад, ки вазифаҳои эстетикӣ забон бештар ба номаҳои, ки ба наздикон, махсусан, ба падару модар ва бародару хоҳар менависанд, дида мешавад.

Устод Айни бештар ин хусусиятҳоро дар номаҳои, ки ба пайвандон ва дӯсти кадронаш устод Лоҳутӣ навиштааст, истифода бурдааст. Чунончи: Аз ҳамон вақт то имрӯз, ки 17 уктабр аст, **мунтазири мактуби муҳаббатуслӯб** шудем [1,358]. **Рафиқи шафиқ, Лоҳутии меҳрубон!** [1,146]. **Рафиқи шафиқ ва дӯстдори меҳрубон** Лоҳутӣ [1,154]. Хатти 18-уми морт навиштаатонро гирифта хондам ва мисли ҳамеша аз **меҳрубонии шумо шоду мамнун шудам** [1,166].

Ин гуна воситаҳои дар номаҳои, ки дар “Таҳзиб-ус-сибён” оварда шудааст, хеле бамаврид истифода шудааст: Ба хоки пой волидаи **мушфиқаи меҳрубонам** [2,37]. **Нури чашм, азизфарзанди арчмандам** Муҳаммадфарид [2,38]. Ба сояи **лутфқории** Шумо, бародари **азизам**, аз ҳеҷ чиз камӣ надорам [2,42]. Ҳамшираи **меҳрубони бародарнавозам!** [2,43].

Профессор А. Маҳмадаминов дар китоби “Садриддин Айни – олим” нақши устод Айниро барои рушд ва инкишофи забони тоҷикӣ чунин арзёбӣ кардааст: “С. Айни ҳамчун шахси ғамхору ҳимоятгари забони тоҷикӣ ҳамеша ба инкишофи забон дар асоси қонуну қоидаҳои дохилии худ пайваста диққати ҷиддӣ медод. Ӯ бар зидди ҳар як қӯшиши таҳрифунии грамматикаи забони тоҷикӣ ва вайронкунандагони асосҳои ин забон бо қатъияти мубориза мебард...” [7,45].

Устод Айни ҳарчанд ба мактубҳо саривақт ҷавоб диҳад ҳам, баъзан бинобар сабаби беморӣ ба номаҳо дертар ҷавоб медод. Бинобар ин, дар мактубҳои устод Айни ҷумлаҳои “Мактубатон дар вақташ расида буд, аммо бинобар бемор буданам, дар сари вақт ҷавоб навишта натавонистам. Барои ин маро маъзур доред” [1,535]. “Аммо ман шарманда ҳастам, ки дар вақташ ҷавоб навиштан натавонистам, сабаби ин боз ҳамон беморӣ аст” [1,154]. “Мактуби 4-апрел ба пӯхта (почта-М.Ш.) супурдаатон дар вақташ расида буд,

аммо дар ҷавоб мебахшед, ки бешармона хеле ва бисёр дер мондам. Сабаби ин бемориам буд» [1,112].

Дар номаҳо ифодаҳои “дасти шуморо аз самими қалб фишор медиҳам” [1,53], “ба ин васила дастатонро бо эҳтиром фишорам” [1,41], “дасти шуморо бо самимият фишорам” [1,73] бештар ба назар расид.

Забони номаҳои устод Айни аз ҷиҳати адаби сайқалхӯрда буда, барои рушд ва такомули забони адабии муосири тоҷикӣ заминаи мусоид мегузорад.

Тарҷумони машхур Э. Муллоқандов рочёе ба ҳунари номанигории устод чунин ибрази андеша кардааст: “Ба гумонам, аввалин мактуби худро ба устод ман соли 1934 навишта будам, ки он вақт дар Нашриёт мудирӣ шуъбаи адабиёти бадеӣ шуда кор мекардам. Се-чор рӯз нагузашта аз устод ҷавоб омад. Ман бениҳоят ҳайрон шудам, гумон мекардам, ҳафтаҳо, балки моҳҳо мегузарад, то аз он кас ҷавобе шавад ва ин ба назарам як чизи хориқулода (қори ғайриодӣ-М.Ш.) ҳам наменамуд, охир, мегуфтам ба худам, бузургон одамони одӣ нестанд, дер ҷавоб нависанд ва ҳатто ҳеч ҷавоб надиханд ҳам, ҳақ доранд ва бояд “нози” онҳоро бардошт. Тааҷуби худро ба баъзе аз аҳли адаб изҳор кардам, онҳо ба ҷавобам гуфтанд, ки ин одати домуллоҷ ва ҳар мактубе, ки гирад, нависандаи мактуб ҳар кӣ ҳам бошад, кашол надода зуд ҷавобашро медиҳад ва дар ин бобат бисёр хушҳавсала мебошад, ки ин хислати домуллоҷ дар байни аҳли адаб масал шудааст” [9,149].

Маълум аст, ки услуби нигориши устод Айни ҳам дар асарҳои бадеӣ ва ҳам илмӣ муфассал аст. Аммо ба андешаи мо, дар номанигорӣ услуби устод Айниро ба ду давра ҷудо намудан мумкин аст. Ба давраи аввал номаҳоеро мансуб доништан мумкин аст, ки устод Айни дар «Таҳзиб-ус-сибён» овардааст. Дар давраи дуюм номаҳоеро дарбар мегирад, ки устод ба адибон, шогирдон, ёру дӯстон ва фарзандон навиштааст.

Сабки номаҳои давраи аввал ба услуби асарҳои бадеӣ назик аст. Сабки номаҳои давраи дуюм бошад, қомилан дигар аст. Аксарияти қулли мактубҳои давраи дуюм вобаста ба мавзӯи мушаххас таълиф ёфтаанд.

Барои мисол ду мактубро мегирем, ки аз номи падар ба писар навишта шудааст.

Масалан, оғози номаи «Таҳзиб-ус-сибён», ки падар ба писар навиштааст: «Нури чашм, азизфарзанди арҷмандам Муҳаммадфарид. Ҳамеша дар паноҳи илоҳӣ бошед. Мактуби марғубат расида ба мутолиа пайваस्त...». Намунаи оғози номаи давраи дуюм, ки падар ба писар навиштааст: «Нуричашми Камол! Аз мактубат маълум мешавад, ки мактуби 9/II маро дар бораи китоби арӯзи арабӣ барои шеърҳои арабиру дуруст нафаҳмидӣ...» Чуниноне ки мебинем номаҳо ҳам аз ҷиҳати таркиби луғавӣ ва ҳам аз ҷиҳати услуби нигориш фарқ дорад.

Устод Айни дар номаҳо калимаю истилоҳҳои соҳавии онвақтаро бамаврид истифода карда, аз меъёри забони адабӣ берун нарафтааст. Дар баъзе аз мактубҳо тасвири образ, тарзи баён ва қор фармудани воҳидҳои фразеологӣ зарбулмасалу мақоли ўзбекӣ ба назар расид, ки ин бозгӯӣ маҳорати баланди адабии устод аст. Чунинчи: Ба қавли ўзбекон: «тайёр ошга бақовул» (боварчии оши тайёр) [1,286]. Оне, ки муҳим аст, ин аст, ки ин ҳодиса мувофиқи зарбулмасал ва мақоли ўзбекон «Қорним учун йиғламайман, қадрим учун йиғлайман» (барои шикам гирия намекунам, аммо барои қадру манзалатам гирия мекунам) шуда баромад... [1,295]. Монанди «усто кўрмаган шогирд» дар роҳҳои хато йўрға карда, агар чизе нависанд ҳам, ба роҳи хато мераванд ва дигаронро ҳам ба хато медароранд [1,505].

Вижагиҳои дигари номанигории устод Айни дар он аст, ки дар оғози номаҳо ҳатман таърихи рӯзи гирифтани мактубро меорад. Рафиқ Чалол Иқромӣ! Мактуби 13 ноябр навиштагон ба ман 21 ноябр, яъне 9 рӯз расид ва ҳол он ки мактуби Москва ба ман ба 7

рӯз мерасад [1,511]. Рафиқ Мирсаид Миршакаруф! Мактуби 22 – апрел навиштаатон бо телеграммаи Москва 28 моҳи мазкур расид [1,448]. Рафиқ Чалол Икромӣ! Мактуби 10 июл навиштаатон 16 моҳи мазкур расид... [1,469]. Рафиқи азиз Мирзо Турсунзода! Мактуби 31 март навиштаатон 14 апрел расид [1,522].

Устод Айни ҳарчанд мактубро ба як нафар менавишт, аммо агар мавзуи нома актуалӣ бошад, онро тарзе менавишт, ки ҳар як адиб ё мутахассиси соҳаи суҳаншиносӣ андеша мекард, ки мактуб ба фаъолияти эҷодии ӯ мансуб аст.

Устод Айни агар масъалаи дар мактуб дарҷшуда мубрам бошад, хошиш мекард, ки қисматҳои муҳимми мактубро ба мутахассисони ҷавон ва, ҳатто, дар ҷаласаҳои соҳавӣ хонда диҳанд.

Масалан, ба мактуби муфассале, ки ба Абдуссалом Деҳотӣ санаи 24.07.1940 навишта шудааст, чунин мегӯяд: “... Агар ба Шумо ё ба ягон нависанда ва шоири ҷавони дигар инҳо кам ҳам бошад, фоида диҳанд, меҳнати ман барзиёд намешавад. Шумо метавонед, ки қисми поёнии ин мактубро дар маҷлиси нависандагон, махсусан ба нависандагони ҷавон хонда диҳед” [1,259].

Дар мактуби муфассали дигар, ки ба устод Турсунзода (14/ХП-48) навиштааст, чунин ибрази андеша кардааст: «... Ин мактуби муфассалро ба ду мақсад ба шумо навиштам: мақсади аввалам ин аст, ки шумо ҷавонед ва қобилияти калон доред, ҳанӯз ҳамаи қобилияти шумо инкишоф наёфтааст. Аз ман, ки пир шудаам ва дароз дар дунё монданам маълум нест, як ёдгорӣ монад; дуҷум ин ки **мактубро ба ҷавонон хонда диҳед**, то ки роҳи фоида бурданашон аз «Ёддоштҳо» ва татбиқ кардани инҳо ба асарҳои дигарам – ба онҳо осон шавад» [1,396].

Дар ҳақиқат, профессор Мисбоҳиддини Нарзиқул дуруст қайд менамояд, ки “... имрӯзҳо ба воситаи номаҳои боқимонда аз рӯзгорони куҳан номҳои садҳо нависандагонеро мешиносем, ки соҳиби хату қалам будаву аз худ чизе ба ёдгор монда ва ба ин восита сабаби бақои исмашон гардидаанд” [10, 3].

Таҳлилу баррасии номаҳо нишон дод, ки устод Айни ҳунари номанигории хоси худро доштааст. Ин аст, ки муҳаққиқон ва адибон ба ҳунари номанигории устод Айни пайравӣ карда, аз он васеъ истифода мекунанд.

ПАЙНАВИШТ:

1. Айни, С. *Мактубҳо [Матн] / С. Айни*. – Душанбе: *Меҳроҷ-Граф*, 2023. – 664 с.
2. Айни, С. *Таҳзиб-ус-сибён [Матн]: Муаллифи сарсухан ва ба ҷоп ҳозиркунанда: Соҳиб Табаров / С. Айни*. – Душанбе: *Маориф*, 1994. – 53 с.
3. *Аслонова, Н. Андешаҳои адабӣ–эстетикӣ Садриддин Айни [Матн] / Н. Аслонова*. – Душанбе: *Шуҷоиён*, 2011. – 352 с.
4. *Брагинский, И. Ҳаёт ва эҷодиёти Садриддин Айни [Матн] / И. Брагинский*. – Душанбе: *Ирфон*, 1968. – 196 с.
5. *Деҳотӣ, А. Як мактуби пурқимат [Матн] / А. Деҳотӣ // Садои Шарқ*. – №4. – 1958. – С. 49-57.
6. *Маликзод, А. Номанигории устод Айни [Матн] / А. Маликзод // Садои Шарқ*. – № 8. – 2021. – С. 140-148.
7. *Маҳмадаминов, А. Садриддини Айни – олим [Матн] / А. Маҳмадаминов*. – Душанбе: *Истеъдод*, 2010. – 64 с.
8. *Мавлонзода, Ш. Вижагиҳои услубии ҳусни оғоз ва анҷоми номаҳои устод Айни [Матн] / Ш. Мавлонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши филология*. – №8. – 2020. – С.36-39.

9. Муллоқандов, Э. Мулоҳизае чанд дар бораи сифатҳои адабӣ ва инсонии Айнӣ [Матн] / Э. Муллоқандов// Шарқи сурх. – № 4. – 1965. – С. 141-152.
10. Нарзиқул, М. Нома ва номанигорӣ. [Матн] / М. Нарзиқул. – Душанбе: Сино, 2013. – 278 с.
11. Радий Фиш, Раҳим Ҳошим. – Бо амри виҷдон [Матн] / Ф. Радий, Ҳ. Раҳим. – Душанбе: Ирфон, 1979. – 288 с.
12. Радий Фиш, Раҳим Ҳошим. Садриддин Айнӣ [Матн] / Ф. Радий, Ҳ. Раҳим. – Душанбе, 2018. – 336 с.

REFERENCES:

1. Ayni, S. Letters [Text] /S. Ayni. – Dushanbe: Mehroj Graph, 2023. – 664pp.
2. Ayni, S. Tahzib-us-sibyan [Text]: Author of the introduction and publisher: Sahib Tabarov / S. Ayni. – Dushanbe: Education, 1994. – 53 pp.
3. Aslanova N. Literary and Aesthetic Thoughts of Sadriddin Ayni [Text] / N. Aslanova. – Dushanbe: Shujoiyon, 2011. – 352 pp.
4. Braginsky, I. Life and Creativity of Sadriddin Ayni [Text] / I. Braginsky. Dushanbe: Irfan, 1968. – 196pp.
5. Dehoti, A. A Precious Letter [Text] / A. Rural // (Sadoi Sharq) Sound of the East. – No. 4. – 1958. – PP. 49-57.
6. Malikzod, A. The Name of Master Ayni [Text] / A. Malikzod // (Sadoi Sharq) Voice of the East. – No. 8. – 2021. – PP. 140-148.
7. Mahmaminov, A. Sadriddin Ayni - Scientist [Text] / A. Mahmaminov. Dushanbe: Talent, 2010. – 64 pp.
8. Mavlonzadeh, Sh. Stylistic Features of the Beginning and End of the Letters of Master Ayni [Text] / Sh. Mavlonzoda//Bulletin of the National University of Tajikistan. Series of philology. – No. 8. – 2020. PP. 36-39.
9. Mullokandov, E. A few Comments about the Literary and Human Qualities of Ayni [Text] / E. Mullokandov// Red East. – No. 4. – 1965. – PP. 141-152.
10. Narzikul, M. Letters and Correspondence. [Text] / M. Narzikul. – Dushanbe: Sino, 2013. – 278 pp.
11. Radiy Fish, Rahim Hashim. – By the Command of Conscience [Text] / F. Radi, H. Rahim. – Dushanbe: Irfan, 1979. – 288 pp.
12. Radi Fish, Rahim Hashim. Sadriddin Ayni [Text] / F. Radi, H. Rahim. Dushanbe, 2018. – 336 pp.